TRADUCEREA „IMPERIALĂ“ ȘI TRADUCEREA „NAȚIONALĂ“. METADISCURSURI ȘI PROCESE REALE DE TRADUCERE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

LARISA SCHIPPEL
Universitatea din Viena, Austria

Abstract: The present paper aims to outline the essential differences between the translation functions involved in nation building processes, on the one hand, and, on the other hand, the translation processes occurring in multi-ethnic empires. Towards this end, the study will use the categories defined by Michaela Wolf in relation to the Habsburg Empireand apply them to the Russian Empire, and will compare national developments in Germany and Romania.
At first sight – though this is where more extensive research is needed – it becomes apparent that those empires that have to deal with plurilingualism within their borders and have to find pragmatic solutions for manipulating this plurilingualism in order to ensure their internal stability are also more liberal insofar as imports from outside the borders are concerned.

Keywords: translation, nation vs empire, translation meta-discourses, the nineteenth century

1. Traducerea, traductologia și procesele de *nation-building*

Etapa 1: Construcția

Traducerea și contribuția ei la dezvoltarea limbii și literaturii naționale – „Traductologia” lingvistică sau literară

Rolul traducerii – în așa-numitul proces de *nation building* a fost studiat în ultimii ani cu o anumită continuitate. Dizdar (2015)

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

prezintă o listă de vreo zece titluri – autori care discută despre construirea națiunilor sub aspectul participării traducerii, din punctul de vedere traductologic. Punctele de plecare sunt – ca de obicei în traductologie – datele furnizate de lingvistică și istoria literară. Și de aceea în mod natural se bazează și traductologia pe nucleele construirii națiunii – limba literară și literatura națională, cei doi stâlpi ai construcției naționale tipice. Mai lipsește și istoria „națională" și mitul național este perfect. „La traduction a en règle générale précédé la création littéraire autonome; elle a été la grande accoucheuse des littératures" (Cary 1962, 108).

Drept consecință, traducerea este studiată, într-o primă etapă, în căutarea contribuției sale la dezvoltarea limbii și literaturii naționale, aportul ei la dezvoltarea limbii – vezi, de exemplu, Pompiliu Eliade, Paul Cornea –, dar traductologia este – într-o primă etapă – și chiar ea un participant activ la construirea acelui concept de națiune pe care istorici ca Lucian Boia sau Sorin Mitu – îl demonstrează în procesul construirii lui şi îl deconstruiesc astfel.

Etapa 2: Deconstrucția

Prin deconstruirea rolului traducerilor în construirea identității naționale, traductologia demonstrează interrelația dintre culturi diferite.

Cea de-a doua etapă este marcată de schimbarea perspectivei. Paralel cu tendințele critice referitoare la construcțiile naționale – venind din istoriografie, din curente postcoloniale ale diverselor discipline – îl menționez doar pe Benedict Anderson cu vestita sa carte despre *Comunități imaginate* (*Imagined Communities*, 1983) și *Națiuni și naționalism* (*Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth and reality*, 1990) de Hobsbawmca și de același autor *Invenția tradiției* (*The Invention of Tradition* 1983), precum și întrebarea *cum de a făcut acest concept cu încărcătură simbolică o carieră plină de consecințe* – cum zice Anderson, traductologia se interesează de rolul proceselor traductive – în impunerea ideii de națiune, rol care adeseori este cu totul altul decât acela de a contribui la înțelegerea popoarelor.

Apreciem că Lucian Boia este primul reprezentant al pătrunderii mai adânci în specificul acestui concept național. Pornind de la ideea că „naţiunea este o mare solidaritate", consideră că limba, religia, teritoriul, istoria, structurile economice (specifice, totuşi, naţiunilor) nu sunt obligatorii. Naţiunea poate fi constituită de către o elită şi fără unul dintre aceşti factori (dar nu fără toţi). Raportarea naţiunii, consideră Lucian Boia, la etnic este uneori principalul liant al

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

unei construcţii naţionale (limba fiind expresia ei). Dar, oricum, etnia poate oferi trăsături bine cristalizate în societăţile primitive, dar, apoi, către modernitate, limba devine definitorie. Deosebirile dintre naţiuni devin acum sociale şi de istorice, ambele naturi exprimându-se prin limbă (cel mai puternic liant dintre toţi cei utilizabili), creatoare sau purtătoare a unei culturi comune. Procesele reale de traducere au participat la acele construcții.

Aici, traductologia a fost foarte utilă fiindcă putea arăta că traducerile nu ascultă sau nu ascultă numai de interesele naționale. Deci traductologia căpăta un profil critic și putea submina perspectivele naționale/naționaliste, fiindcă putea demitiza ideea că națiunea se hrănește mai ales din surse proprii în sensul „invenției tradiției". În astfel de construcții autohtoniste, traducerea a „deranjat" întotdeauna, după o cum demonstrează foarte frumos volumele timișorene care documentează influența traducerilor din limbile romanice asupra literaturii române (Lungu-Badea, Georgiana (2006-2008): *Un capitol de traductologie românească*, I – III). În sensul acesta traductologia avea și are un potențial subversiv și stă *ca un spin în coasta* concepțiilor naționaliste.

Etapa 3: „Foucaultiană"

Prin descoperirea și dezvăluirea proceselor și agenților hegemoniali, traductologia devine un critic de ideologie și de societate.

În acest proces deconstrucționist urmează sau ar trebui să urmeze o a treia etapă: Demonstrarea că traducerea și mai ales politicile traductive funcționau și funcționează ca un fel de catalizator în procesele de *nation-building*, dar și ca agenți ai proceselor hegemoniale. Acesta ar fi etapa în care traductologia ar îndeplini funcția de critic al ideologiei, urmărind a-i descoperi și a-i dezvălui interesele hegemoniale.

2. Traducera ca agent al *nation-building*. Consecințe

Faptul că traducerea era utilizată și instrumentalizată ca un agent al proceselor de *nation-building* a dus între altele la rezultatul că şi traductologia s-a ocupat de acele procese care erau (și sunt?) relevante pentru națiune, adică de limba și literatura națională și în mod consecvent, aproape exclusiv, de traducerea literară. Deci, trecem, acum, de la nivelul traducerii reale la cel al rolului unei traductologii care își găsește obiectul de studiu tocmai în acele nuclee ale construcției naționale: limba și literatura. Nu o interesează decât în mod marginal sferele vieții cotidiene, ale economiei, ale dreptului etc.

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

Acest demers pe care ni-l ofereau *Cultural Studies*, prin îndreptarea lor spre viața societății dincolo de literatura națională și limba cultă, nu a ajuns în traductologie decât foarte marginal și parțial, în ultimele decenii, și – de regulă, pentru uz practic și pentru perioada actuală.

Datorită acestei preocupări unilaterale în privința literaturii și limbii naționale, traductologia și, mai mult, istoria traducerii posedă până azi foarte puține date privind celelalte sfere ale societăților în care s-a tradus, dar care nu erau interesante de tot felul de construcții naționale.

3. Traducere dincolo de construcții naționale? Exemplu: Imperiul Habsburgic

Ajungând la această concluzie care este mai mult sau mai puțin acceptată în comunitatea traductologilor, m-am interesat de spații în care dezvoltarea societății era mai puțin dominată de construcții naționale.

Încă din studențime m-a impresionat faptul că profesorul nostru de lingvistică romanică – care ne ținea și cursul de *Istoria României* – când vorbea despre Bizanț, ne întreba de ce oare Imperiul bizantin a supraviețuit celui occidental cu o mie de ani. Răspunsul lui era foarte precis: Se putea baza pe trei factori decisivi – dreptul roman, cultura greacă și creștinismul ca religie de stat (deci, vestitul cezaropapism). Ceea ce mă impresiona era faptul ca explicația era așa de simplă. Poate de atunci, mă fascinează explicațiile aparent simple – și, într-un fel, elegante. Dar de atunci mă întrebam – studiind totuși traductologia – dar cum s-au înțeles „ăștia" în Bizanț? Sau în Imperiul Otoman sau în cel Habsburgic?

Într-o oarecare continuitate cu Bizanțul în ceea ce priveşte mărimea și multiculturalitatea, aș vrea să pornesc de la Imperiul Habsburgic pentru a schița câteva idei despre relația stabilită între traducere și discursul traductologic, pe de o parte, și statutul sociopolitic al imperiului, pe de alta.

Spre marele nostru noroc există cartea Michaelei Wolf din Graz: *Die vielsprachige Seele Kakaniens. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918.*

Punctul de plecare al Michaelei Wolf este conceptul de „cultură" ca un concept deschis, urmându-l pe Homi Bhabha în sensul „unui loc al disputei dintre reprezentații de subiecte, de istorie ș.a.m.d.", adică locul unde se produc sensuri într-un proces dinamic și deschis. În această interpretare, traducerea devine o procedură intrinsecă a oricărui proces de comunicare și cu acesta de conviețuire.

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

Facem aici o mică paranteză: În pregătirea acestui studiu, am căutat *site*-uri românești despre traducerea culturală, cu intenția de a găsi definiții și terminologii actuale cu privire la conceptul traducerii culturale. Am însă impresia că s-a produs o oarecare neînțelegere. După părerea mea, termenul de traducere culturală se folosește cu sensul „traducerea culturemelor". Altfel, nu ar fi de imaginat un colocviu cu titlul „Traducere culturală în poezia contemporană".

De aceea, ca să fie bine înțeles ce concept am în vedere, îl citez pe Harish Trivedi[1] (2005) și explicația sa foarte argumentată:

> „Meanwhile, instead of a cultural turn in Translation studies, we have on our hands a beast of similar name but very different fur and fibre – something called Cultural Translation. This is a new collocation and in its specific new connotation is not to be confused with a stray earlier use of it in the old-fashioned sense of translation oriented towards the target culture, what may be called a reader-oriented or 'domesticating' translation. In fact, the term Cultural Translation in its new and current meaning does not find an entry or even mention in any of the recent encyclopedias and anthologies of translation listed above"[2].

Sau cu cuvintele lui Walter Benjamin în clasicul lui eseu despre traducere:

> „Translation passes through continua of transformation, not abstract ideas of identity and similarity. [...] Salman Rushdie, exploiting the etymology of the word 'translation', which means to carry or bear across, sad: 'I'm a translated man'".

Ce au încomun Walter Benjamin și Salman Rushdie? Au fost puși în legătură de către Homi Bhabha.

> „...it is the dream of translation as 'survival' as Derrida translated the time of Benjamin's concept of the after-life of translation, assur-

[1]Harish Trivedi, professor of English at the University of Delhi, is the author of Colonial Transactions: English Literature and India (1993), and has co-edited Interrogating Postcolonialism (1996), Postcolonial Translations (1998) and Literature and Nation: Britain and India 1800-1990 (with Richard Allen, 2000).

[2]Translating Culture vs. Cultural Translation: https://iwp.uiowa.edu/91st/vol4-num1/translating-culture-vs-cultural-translation.

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

> vivre, the act of living on borderlines. Rushdie translates this in to the migrant's dream of survival; an initiatory interstices; an empowering condition of hybridity" (Trivedi 2005).

Trăsătura definitorie a transculturalităţii – hibriditatea – amestecul diferit dozat a existat dintotdeauna. Aceasta nu reprezintă un defect şi nici nu constituie un avantaj: este o realitate gradată diferit.

Întrebarea însă – dintotdeauna, dar acum mai mult ca oricînd – este: cum se tratează această diferență. Și aici întrebarea este următoarea: *ce înseamnă acest fapt pentru traductologie*. În sensul acesta, **traducerea culturală** ca – nu cred că exagerez – categorie centrală a științelor culturale cuprinde ideea unei negocieri a diferențelor culturale într-un proces de de- și recontextualizare. Bineînțeles, fondul acestor discuții este o societate, o lume de întâlnire, de migrație, de deplasare și replasare, de conviețuire conflictuală plină de discontinuități, fracturi și diferențe. În această privință negocierea este indispensabilă și are loc și creează în același timp un **third space**, adică spațiul în care nu mai este valabil sensul inițial al unuia și nici acela al celuilalt. Cei doi care negociază sunt avizați să negocieze ce vor să înțeleagă într-un anumit caz.

Odată înțeleasă această transculturalitate a lumii, a culturii actuale, privirea se îndreaptă spre trecut și se înțelege că nici trecutul, nici culturile așa-zis naționale nu erau deloc omogene, monocolore cum se sugerează de la Herder încoace...

Întrebarea: Cum se tratează această diferență? este îndreptată spre disciplina noastră. Care sunt posibilitățile și necesitățile unei discipline care se ocupă mai mult ca oricare de această diferență?

Revenim la situația din Imperiul Habsburgic, unde una dintre condițiile centrale este **plurilingvismul** Imperiului. Plecând deci de la teza că traducerea contribuie în mare măsură la construcția culturilor, Wolf promite o trecere în revistă a fenomenului traductiv din monarhia habsburgică.

În mod oficial – vorbim despre perioada 1848-1918 – avem a face cu 10 limbi ale Imperiului, deci Imperiul Habsburgic – ca orice Imperiu – este plurilingv. Care sunt consecințele acestui peisaj verbal?

Eric Hobsbawm: „Unde există mai multe limbi una lângă alta, plurilingvismul poate fi atât de normal, încât o identificare exclusivă cu una dintre aceste limbi ar fi cu totul arbitrară" (1996, 71). Limba comunicării se alege după context, uzul limbii se schimbă după context, alegerea limbii este o alegere neutră, strict pragmatică.

BDD-V4216 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

Michaela Wolf folosește diferențierea pe care o face Mority Csáky între „pluralitatea endogenă” și „pluralitatea exogenă” și definește pe baza materialului următoarele categorii pentru a acoperi câmpul traductiv:

a) pluralitatea endogenă înseamnă densitatea etnică și lingvistică din spațiul central-european și respectiv și din monarhie; pe când:

b) pluralitatea exogenă înseamnă suma acelor elemente care se adaugă din exterior.

Prima cuprinde influențele și schimburile de-a lungul secolelor care au dus la o mulțime de coduri culturale și inclusiv lingvistice. Capacitatea locuitorilor de a „decoda” aceste coduri face posibil un fel de traducere culturală – cum s-a discutat mai sus. Acest concept de pluralitate endogenă formează baza pentru diferite tipuri de traducere, care sunt reprezentative pentru medierea elementelor culturale din monarhia habsburgică: Ele sunt denumite „**comunicare policulturală**” și „**traducere policulturală**” (Wolf 2012, 54-55).

Cea de a doua categorie – pluralitatea exogenă – vizează acele procese europene de difuziune, mai cu seama influențele din Spania, Franța, Italia sau din Imperiul Otoman privind relațiile sociale, politice, culturale, literare, gastronomice etc. Și această pluralitate exogenă formează baza pentru conceptul de **traducere transculturală** (Wolf 2012, 58-59).

Din punctul de vedere al transculturalității, conceptul de „cultură” trebuie înțeles ca o entitate relațională care cuprinde o mulțime de forme de viață, o rețea de identități multiple. Conceptul de „traducere” transculturală cuprinde activitățile traductive care trec hotarele monarhiei, deci tot ce ține de conceptele tradiționale de „traducere” și de „interpretare”.

Vom da câteva exemple din peisajul plurilingv-traductiv habsburgic:

- traducerea obișnuită/cotidiană

În categoria aceasta apar o mulţime de profesii sau activităţi profesionale în care schimbarea limbii după contexte şi necesităţi face parte din viaţa de zi cu zi: servitoare, învățători de casă, bucătari, slugi, croitorese, meșteșugari, prostituate, birjari, spălătorese, grăjdari (de cai), doici şi aşa-numitele ‚Tauschkinder’, copii, care după obiceiul vremii, se schimbau între familii din partea austriacă și din partea ungară și trăiau o anumită vreme în familia cealaltă pentru a învăța limba și traiul din partea cealaltă a imperiului.

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

- traducerea instituționalizată

Acest tip de traducere era indispensabil mai ales în anumite instituții ale imperiului: școală, armată și pentru funcționari. Aici pluralitatea lingvistică este manevrată pe baze legale. Se constituie un câmp de interese naționale și naționaliste.

În concluzie: „În vechea Austrie s-a tradus în mod natural zi și noapte“ (Petioky, *apud* Wolf 2012). Contactul dintre oficii și petenți era reglat prin lege. Astfel, de exemplu, funcționa interpretarea și traducerea la tribunal între 1860 și 1918 datorită interpreților legali pentru 29 de limbi!

Cel mai vechi și primul „birou” de traducere, acel „Erstes Internationales Uebersetzungsbureau”, producea 160.000 traduceri din 1880 (1900). Prestigiul lui consta în „realizarea promptă a lucrului”, „prompt, la orice vreme a zilei”, „traducere imediată, în timp ce curierul așteaptă, chiar și pe cale telefonică“.

- traducerea transculturală

În această categorie sunt subsumate acele traduceri care transferă texte din străinătate în limba imperiului, de regulă în germană.

Teza principală și fundamentală a Michaelei Wolf – ca să rezum o carte de 400 de pagini plină de material la o singură frază: **Imperiul Habsburgic a trăit prin și datorită proceselor traductive.**

Această importanță și acest prestigiu fac, poate, de înțeles și faptul că traducerea are un statut înalt și în Austria de azi, unde, de exemplu, funcționează trei instituții universitare – Viena, Graz și Innsbruck – pentru 8 milioane de locuitori –, pe când în Germania, de pildă, pentru 80 milioane, există în ziua de azi tot trei instituții universitare – Leipzig, Heidelberg, Mainz/Germersheim (parțial și Saarbrücken).

4. Traducere dincolo de construcții naționale? Exemplu: Rusia

Necunoașterea limbii turce nu ne permite cercetarea modului în care procesele similare s-au derulat în Imperiul Otoman. Există actualmente o cercetare traductologică foarte vie în Turcia, dar majoritatea rezultatelor sunt prezentate, până acum, în turcește. Ceea ce s-a publicat în engleză se raportează la procesele traductive în legătura cu kemalismul, adică cu modernizarea Turciei, care urmează – din nou – modelul național.

Când e vorba de istoria activității traductive din Rusia, de regulă, discuția începe cu Petru I și inițiativa lui de a moderniza

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

această țară. În general, în secolul al XVIII-lea, se constată o activitate traductivă foarte intensă. Acest fapt este dovedit, descris, în ultima lucrare (în limba engleză) – a lui Sergej Tjulenev, publicată în seria TransÜD la Berlin. *Translation and the Westernization of Eighteenth-Century Russia. A Social-Systemic Perspective*. Mai puțin cunoscut, poate, este faptul că tot secolul este marcat de o intensă activitate de traduceri, de înființarea așa-numitelor colegii de traducere atât în perioada lui Petru I (1682-1725), cât și în perioada împărătesei Ecaterina cea Mare (1762-1796). Înaintea epocii marcată de Țarina Rusiei, se face simțită deja influența luminismului și, împreună cu el, influența limbii franceze. O oarecare curiozitate constă în faptul că iluminismul își face loc în Rusia „de sus", adică datorită inițiativelor țarilor, ale țarinelor Elisabeta și Ecaterina a II-a.

În sensul traducerii culturale se poate interpreta convingerea lui Petru privitoare la necesitatea de modernizare a țării. Dar bineînțeles, Petru nu era fără premergători: așa, deja tatăl lui, Alexei, inițiia, de exemplu, traducerea cărții lui Erasmus din Rotterdam, *De civilitate morum puerilium*, importând astfel pedagogia iluminismului în Rusia. Acea vestită Mare Ambasadă a lui Petru I care îl va duce la Amsterdam, Berlin, Viena, Roma, Copenhaga, Veneția și Londra este începutul unui proces care va dura mult mai mult decât viața lui și care va fi continuat într-o mai mare sau mai mică măsură până la apogeul din 1815, când Rusia, la sfârșitul războaielor anti-napoleonene, devine un partener recunoscut din Europa și va face parte din acele puteri care la Viena încheia vestita Sfânta Alianță: Imperiul Habsburgic, Prusia și Imperiul Rus.

Într-o oarecare măsură comparația cu situația din Imperiul Habsburgic nu poate fi decât șchioapă, fiindcă nu avem o descriere atât de elaborată și atât de bogată în materiale documentare pentru Rusia. Aș vrea să încerc o schiță cum este sau poate fi situația lingvistică și traductivă din Rusia. Voi folosi categoriile lui Wolf și voi încerca să schițez măcar câteva puncte de referință:

a) **Limbile** pe baza recensământului din 1897

Spre deosebire de Imperiul Habsburgic, unde întrebarea din recensământ cerea informații despre limba colocvială, în Rusia, întrebarea privește naționalitatea, ceea ce dă o altă imagine, așadar numai parțial comparabilă.

populația rusească: 55,7 milioane (48%)
ucraineană: 22,4 milioane (18%)
polonă: 7,9 milioane (6%)
belorusă: 5,9 milioane (5%)

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

evreiască: 5,1 milioane
tătară: 3,7 milioane
cazahă: 3,1 milioane
germană: 1,8 milioane
lituaniană: 1,7 milioane
letonă: 1,4 milioane
georgiană: 1,4 milioane
bașchiră: 1,3 milioane
armeană: 1,2 milioane
moldovenească: 1,1 milioane
estonă: 1,0 milioane
restul: 11 milioane (diferite etnii)

Un lucru trebuie spus dinainte: cifra vorbitorilor nu este întotdeauna un indice pentru rolul pe care o limbă îl joacă într-o societate. Dar reținem că harta limbilor este destul de variată și reflectă demersul colonizator al Imperiului Rus, care este un demers expansiv, sau, altfel spus, Imperiul se extinde, nu cucerește alte părți ale lumii. În sensul acesta situația este similară cu cea din Imperiul Habsburgic, ambele fiind imperii fără colonii (spre deosebire de Imperiul britanic sau spaniol, de exemplu).

b) Putem pleca de la ideea că și în Rusia ar fi funcționat o comunicare policulturală. Vom vedea ce poate fi constatat în materia de **traducere habitualizată** (Wolf):

În toate aceste profesii enumerate pentru Imperiul Habsburgic, se găsea personal de etnie și de limbă diferite de cele existente și vorbite în Imperiu – informațiile de care dispunem sunt extrase ... mai ales din literatură. Găsim bunăoară, așa cum o găsim la Gregor von Rezzori, în descrierea copilăriei sale în Bucovina, pe doica sa care vorbea un amestec din idiș și ucraineană, doici care vorbeau nemțește, învățători care vorbeau franțuzește sau englezește, deci limbile dinăuntrul și din afara imperiului. Pentru funcționalitatea unei case, unei familii, unei curți era absolut necesară această traducere ordinară/cotidiană. Date nu prea avem, dar descrieri de toate felurile ne stau mărturii.

c) traducerea instituționalizată

„Fără *tolmaci* (așa în rusește!) nu pot să fiu nicio zi!" zicea medicul Johannes Coster von Rosenburg. Și i se dădea imediat un tălmaci – Lavrentij Bek, care în mod normal lucra la colegiu (minister) de externe și este, la cererea medicului, transferat la colegiu

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

farmaceutic. Robert Erskine era primul din mai mulți medici scoțieni la curtea țarilor ruși. Cum vorbeau ei cu țarul?

Banca de date Erik-Amburger, care îi înregistrează pe străinii din Rusia prerevoluționară, conține 4973 de medici (străini). Toți vorbeau rusește? Or fi învățat cu timpul... Cum vorbeau la început?

Cifra tuturor străinilor înregistrați în această bancă de date cuprinde 100 000 de străini cu profesii diferite, de la medici la meteorologi, la profesori, la constructori și ingineri etc.

Datorită faptului că istoria medicinei este una foarte bine studiată, avem informații despre faptul că medicii – nu numai cei de curte, ci și cei din armată – lucrau cu interpreți. Astfel, Heinrich Kellermann povestește că nu-i poate trata pe acei mulți streliți răniți – de teamă că aceștia nu-l înțeleg bine și că, neluându-și medicamentele cum trebuie, ar putea muri.

Pe lângă traducerea obișnuită/cotidiană exista și traducerea instituționalizată. *Posolskij prikaz* (un fel de minister de externe), de exemplu, avea în 1689, pe lângă 53 defuncționari, 22 de traducători și 17 interpreți. În legislația domnească se găsesc paragrafe speciale despre pensiile pentru traducătorii și interpreții din diferite domenii. Banca de date (Amberger) înregistrează 127 de traducători străini.

În mod consecvent se instalează pe lângă curtea lui Petru I nu numai un colegiu de traducători, ceea ce face și Ecaterina II, – amândoi țarii punând, în acest fel, accentul și pe educarea noilor traducători.

d) Traducerea transculturală este acel proces prin care Rusia este vestită.

> „Translation-transfer was a major mechanism for bringing a latecomer to the level reached by firstcomers. Translation exercised its function of opening the communication system to a new influence" (Tyulenev 2012, 97).

Țara s-a modernizat de-a lungul secolului al XVIII-lea și până în cel al XIX-lea traducând. Fapt care îl pune pe Klaus Städtke, marele slavist din Bremen, să vorbească despre o „cultură traductivă" (*Übersetzungskultur*). În sensul acesta, traducerea este o activitate continuă, neîncetată – din secolul al XVIII-lea. Dar, din nou, reamintim că, atunci când e vorba de aceste procese, în mijlocul atenției stă literatura. Ilustrativ, din acest unghi, este și – vestitul *Traité de cession de l'Alaska*, – de care dispunem în limba franceză,

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

„Nous, Alexandre II, Empereur et Autocrate de toutes les Russies...“ – cine l-a tradus? Sau cine l-a scris?

În sensul acesta revoluția din 1917 nu este nicidecum o cezură, ci se continuă chiar cu un nou avânt procesul de traducere din literatură, dar și în diferite discipline științifice. S-ar putea adăuga multe și multe încă nu știm, dar nu o istorie exhaustivă a istoriei traducerii din Rusia este obiectul meu, ci întrebarea dacă categoriile câștigate din analiza Imperiului Habsburgic s-ar potrivi și pentru o descriere a realităților din Imperiul Rus – și impresia mea este că – da. Și această întrebare este numai una intermediară pentru a căuta un răspuns la întrebarea dacă putem diferenția o „traducere imperială” de una „națională”, prin prisma rolului – și a funcției – proceselor traductive în funcționarea statelor și a societăților de diferite tipuri (vezi și Schippel 2013).

5. Comparația imperiilor cu națiunile română și cea germană

Pornim o dată mai mult de la Schleiermacher. Pentru el, traducerea este un act de patriotism în primul rând pentru a dezvolta limba germană cu scopul de a multiplica funcțiile ei, dar mai ales pentru a fi capabilă de o literatură comparabilă cu cea franceză – dușmanul preferat din toată perioada de construcție națională – limba și literatura fiind doi din trei stâlpi primordiali ai construcției naționale. Obiectivul suprem este cel național, traducerea fiind un instrument pentru atingerea lui, adică pentru construirea unei identități naționale sau cum o rezumă Anthony Pym: „Il ne s’agit pas d’une opposition primaire entre deux nations mais d’une opposition entre deux façons de construire l’identité nationale“ (France/Allemagne) (1997, 33).

La fel în România: Traducerea și pentru Eliade Rădulescu și pentru Titu Maiorescu este mijlocul unei construcții naționale, care iarăși este obiectivul suprem. Pentru Țara Românească și Moldova acesta înseamnă clar: limba română, și numai ea. În constituție numai ea există. Când, după tratatele de la Paris, România Mare e constituită, partea populației neromânoglotă atinge o treime din populația totală a României. Se declanșează oare o activitate traductivă, cum era firesc?

Pentru Imperiul Habsburg, Wolf constată o interdependență clară între politica de limbă – perioade în care se pare a fi de dorit să fie instalată o limba unică – germană (un demers eșuat, de altfel) – și intensificarea proceselor traductive. Putem oare constata asemenea interdependențe pentru statele noastre naționale? Un stat național are o limbă națională. Dar cine o vorbește cu adevărat? Dacă ne gândim la

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

Bucureștiul multicultural și plurilingv de altădată (despre care se vorbește acum cu mare plăcere), câte limbi se vorbeau și cum se înțelegeau oamenii? Când am tradus cărțile Cristinei Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu îșlic* – despre biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea, m-am întrebat de multe ori cum vor fi vorbit ei. Actele acelor procese zac – cum îmi zice autoarea – în arhive.

Atât pentru România, cât și pentru spațiul german putem constata că instalarea unui regim național duce pas cu pas dar consecvent la instalarea unei singure limbi naționale, indiferent de realitățile verbale, lingvistice din țara respectivă. Cum, de exemplu, s-au făcut înțeleși hughenoții veniți și chiar chemați din Franța după ridicarea Edictului de la Nantes, ajungând în Prusia germanofonă? S-a tradus pentru ei când aveau a face cu oficiu de cadastru pentru a obține pământ, de exemplu? În ce limbă au fost scrise contractele de vânzare și cumpărare? Cum au vorbit galițienii veniți în Rhenania pentru noua industrie minieră și cum s-au înțeles cu colegii lor germanofoni?

De ce pun aceste întrebări la sfârșit?

1. Sunt convinsă că, pe de-o parte, atâta timp cât traductologia se ocupă în mod exclusiv sau preponderent de literatura beletristică, ea va rămâne în logica gândirii naționale și nu va depăși cu adevărat limitele filologice, care erau de partea lor „constructorii" națiunii; iar, pe de altă parte, atâta timp cât va domina ideea despre maternitatea limbii și despre paternitatea țării, cetățenii parcă ar fi orfani...

2. Sunt convinsă că traductologia care vrea să fie respectată și acceptată în ansamblul celorlalte discipline umaniste (măcar) trebuie să acopere tot câmpul traductiv și nu numai partea și așa destul de bine documentată – literatura...

3. Sunt convinsă că părăsirea cadrului național al studiilor traductologice și aplicarea unei perspective transculturale ne va duce la rezultate care pot dovedi că traducerea – fie policulturală, fie transculturală – are un statut mult mai decisiv pentru o societate decât s-a înțeles până acum.

De aceea am ținut la această comparație dintre imperii și națiuni, care, desigur, este foarte fragmentară, din cauza lipsei de analize premergătoare. Dar imperiile ne pot arăta că funcția traducerii este una decisivă, de stabilitate a societății. O traductologie critică și autoreflexivă ne poate arăta aceste construcții, obiectivul ei ar putea să fie o privire transculturală.

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

Referințe bibliografice

Cary, Edmond. „Pour une théorie de la traduction". *Diogène*, 40, 1962: 96-120.

Dizdar, Dilek. „Translationswissenschaft als Gegenwartswissenschaft". In: Dieter Lamping (Hg.). *Geisteswissenschaftheute. Die Sicht der Fächer*. Stuttgart: Kröner (Kröners Taschenausgabe, 441), 2015: 194-209.

Hobsbawm, Eric. *Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1780*. Übersetzt von Udo Rennert. dtv, München, 1996.

Nikolaev, Sergej I. *Ot Kochanovskogo do Mitskevicha: razyskaniia po istorii pol'sko-russkich literaturnykh sviazei XVII-pervoĭ treti XIX v,* Sankt-Peterburg: Izd-vo S.-Peterburgskogouniversiteta, 2004.

Pym, Anthony. *Pour une éthique du traducteur*. Arras Artois Presses Université. Presses de l'Universitéd'Ottawa, 1997.

Schippel, Larisa. „Weltbilder und Selbstbilder. Translation und Diskurs". In: Klaus Dieter Baumann (ed.). *Fach – Translat – Kultur. Interdisziplinäre Aspekte der vernetzten Vielfalt*. Festschrift für Hartwig Kalverkämper. Berlin: Frank & Timme, 2011: 489-509.

Schippel, Larisa. „History of Translated Knowledge. The Case of Pettenkofer's Central Texts in Russia". In: Natalya Reinhold (ed.). *The History of Translation in the Cross-Cultural Perspective*. Moscow: University publisher RGGU, 2012: 134-143.

Trivedi, Harish. „Translating Culture vs. Cultural Translation". Disponibil online la: http://iwp.uiowa.edu/91st/vol4-num1/translating-culture-vs-cultural-translation#sthash.tVGaamgG.dpuf.

Tyulenev, Sergey. *Translation and the Westernization of Russia*. Berlin: Frank & Timme. 2012.

Wolf, Michaela. *Die vielsprachige Seele Kakaniens. Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848-1918.* Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2012.

Notiță biobibliografică

Larisa SCHIPPEL este profesor universitar doctor de comunicare transculturală și coordonatoare a Centrului de Traductologie din cadrul Universității din Viena, traducătoare;

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)

„visiting professor” ș.a. la Universitățile din Leipzig, Jena, Graz, Moscova, Voronez, Chișinău. Domeniile sale prioritare de cercetare: traductologia, textologia, teoria oralității, istoria culturii.

BDD-V4216 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:54:47 UTC)